

Лекція 4. ЮРИДИЧНІ ФАКТИ ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- 4.1 Юридичні факти непрацездатності в праві соціального забезпечення.
 - 4.1.1 Старість (пенсійний вік);
 - 4.1.2 Інвалідність;
 - 4.1.3 Наявність у померлого годувальника непрацездатних членів сім'ї;
 - 4.1.4 Тимчасова непрацездатність.
- 4.2 Страховий і трудовий стаж та вислуга років як юридичні факти в праві соціального забезпечення:
 - 4.2.1 Страховий стаж;
 - 4.2.2 Трудовий стаж;
 - 4.2.3 Вислуга років.
- 4.3 Складні життєві обставини як юридичні факти в праві соціального забезпечення:
 - 4.3.1 Безробіття;
 - 4.3.2 Бездомність;
 - 4.3.3 Сирітство;
 - 4.3.4 Домашнє насильство;
 - 4.3.5 Малозабезпеченість;
 - 4.3.6 Перебування в стані жертви торгівлі людьми;
 - 4.3.7 Ухилення від виконання обов'язків по вихованню дитини;
 - 4.3.8 Наявність у сім'ї дітей з обмеженими фізичними можливостями (особливими потребами).

4.1. Юридичні факти непрацездатності в праві соціального забезпечення

Працездатність – це здатність до праці, що залежить від стану здоров'я, фізичного, духовного розвитку (розумових та емоційних можливостей), а також професійних знань, умінь і досвіду працівника, що дає йому змогу виконувати роботу визначеного обсягу, характеру та якості. Працездатність буває загальною, професійною, спеціальною, обмеженою, повною і частковою. Загальна працездатність – це здатність до виконання будь-якої роботи в звичних умовах праці. Професійна працездатність – це здатність працівника до роботи за певним фахом і на певній посаді. Спеціальна працездатність – це здатність працювати в певних

несприятливих умовах (виробничих чи кліматичних). Обмежена працездатність – це здатність до роботи з певними обмеженнями (праця осіб з інвалідністю). Часткова працездатність – це здатність до професійної або не кваліфікованої праці, що збереглася в осіб, які зазнали каліцтва. Працездатність дає змогу здобувати засоби до існування як для себе так і для своєї сім'ї.

Непрацездатність. Протилежним є поняття непрацездатності. Під непрацездатністю розуміють такий соціально-фізіологічний стан людини, що зумовлений втратою чи зменшенням природних функцій організму або зниженням професійної кваліфікації та неможливістю здійснення трудової діяльності відповідно до суспільно значущих вимог, іншими словами – *це втрата загальної або професійної здатності людини до праці внаслідок захворювання, нещасного випадку, природного фізичного дефекту та інших причин, що не залежать від людини.* Непрацездатність буває постійною (досягнення пенсійного віку), стійкою (встановлення групи інвалідності чи ступеня втрати професійної працездатності), тимчасовою (хвороба тощо).

Прийнято виділяти фактичну (дійсну) та умовну (формальну) непрацездатність. Умовна непрацездатність застосовується по відношенню окремих категорій осіб, які визнаються непрацездатними, але такими насправді не є, оскільки не втратили здатність до праці (пенсії за віком, за вислугу років та в зв'язку з втратою годувальника, допомоги в зв'язку з карантинном, санаторно-курортним лікуванням тощо). Дійсна непрацездатність пов'язана з втратою особи здатності до праці через стан здоров'я (інвалідність, хвороба).

Непрацездатність веде до втрати засобів до існування, тобто можливості утримувати себе і свою сім'ю, що змушує суспільство шукати інші джерела до існування. На базі непрацездатності були розроблені і включені в правові норми такі юридичні факти, як старість (досягнення пенсійного віку), інвалідність, втрата годувальника, тимчасова непрацездатність.

4.1.1. Старість (пенсійний вік)

Старість – період життя людини після втрати здатності організму до продовження роду та до смерті. Вона розглядається в психологічному, біологічному і соціальному аспектах. Особливості психологічного старіння полягають у тому, як людина представляє і відчуває процес свого старіння, і цей процес зачіпає розумовий і

психологічний аспекти старості; біологічне старіння характеризується змінами в будові і функціях організму, які відбуваються з віком і під час старіння людина стає вразливою до хвороб, захисні механізми організму слабшають, що вказує на фізіологічну сторону старості; соціальне старіння полягає в зміні соціального статусу і шаблонів поведінки, в сприйнятті себе як частини суспільства і характеризується за наступними напрямками: 1) індивідуальні переживання людини; 2) її місце в суспільстві; 3) проблеми старості з точки зору соціальної політики.

Фактично факт старості можна встановити лише шляхом проведення медичної експертизи. Однак, країни, що вводили пенсійні системи, перейшли до формального визначення старості, встановивши так званий пенсійний вік. *Зараз він становить для чоловіків і жінок 60 років, а для чоловіків в окремих сферах пенсійний вік збільшено до 62 років.* Ведуться розмови про наступне збільшення пенсійного віку як для чоловіків, так і для жінок.

Пенсійний вік особи як юридичний факт підтверджується паспортом або іншим документом, що засвідчує цю особу, місце її проживання (реєстрації) та вік чи довідкою уповноважених органів з місця проживання (реєстрації), у тому числі органів самоврядування.

Пенсійний вік юридичне значення має лише в парі з іншим юридичним фактом – страховим стажем певної тривалості. Розрізняють загальний (60 років), пільговий (скорочений по відношенню до загального) і підвищений чи спеціальний (62 роки) пенсійний вік. Досягнення 63 років у парі з іншим юридичним фактом, як відсутність страхового стажу певної тривалості дає право на соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам (так звану соціальну пенсію).

4.1.2. Інвалідність

Правова природа інвалідності та її значення визначені багатьма міжнародними та національними нормативно-правовими актами, зокрема, Законами України від 21 березня 1991 року «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», від 9 квітня 1992 року «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», від 23 вересня 1999 року «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», від 9 липня 2003 року «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», від 18 травня 2004 року «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з

інвалідністю», від 6 жовтня 2005 року «Про реабілітацію осіб з інвалідністю України», Положенням про медико-соціальну експертизу, затвердженим постановою КМУ від 3 грудня 2009 року № 1317, Положенням про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності, затвердженим постановою КМУ від 3 грудня 2009 року № 1317, Інструкцією про встановлення груп інвалідності, затвердженою наказом МОЗ України 5 вересня 2011 року № 561, Порядком встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків, затвердженим наказом МОЗ України від 5 червня 2012 року № 420.

Інвалідність – міра втрати здоров'я в зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист.

Втрата здоров'я – наявність хвороб і фізичних дефектів, які призводять до фізичного, душевного і соціального неблагополуччя.

Обмеження життєдіяльності – помірно виражена або значно виражена втрата особою внаслідок захворювання, травми (її наслідків) або вроджених вад здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю своєї поведінки, спілкування, навчання, виконання трудової діяльності нарівні з іншими громадянами (ст.1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»).

В Україні інвалідність встановлюється:

1) *лікарсько-консультативними комісіями (ЛКК)*, що функціонують у закладах охорони здоров'я по відношенню хворих, що не досягли повноліття, а також потерпілих від нещасного випадку на виробництві дітей віком від 15 до 18 років, дітей з інвалідністю з метою встановлення ступеня обмеження життєдіяльності під час взаємодії із зовнішнім середовищем та часу настання інвалідності. ЛКК у своїй діяльності керуються Положенням про лікарсько-консультативну комісію та Порядком встановлення лікувально-консультативними комісіями інвалідності дітям, що були затверджені постановою КМУ України від 21 листопада 2013 року № 917;

2) *медико-соціальними експертними комісіями (МСЕК)* системи МОЗ хворим, що досягли повноліття, потерпілим від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, особам з

інвалідністю з метою виявлення ступеня обмеження життєдіяльності, причини, часу настання, групи інвалідності, а також компенсаторно-адаптаційних можливостей особи. Інвалідність встановлюється в тому числі по відношенню військовослужбовців, засуджених, держслужбовців тощо.

ЛКК визначають: 1) наявність стійкого розладу функцій організму та відповідно можливі обмеження життєдіяльності дитини під час взаємодії із зовнішнім середовищем;

2) категорію «дитина з інвалідністю» або «дитина з інвалідністю підгрупи А», причину і час настання інвалідності, а також ступінь втрати працездатності (у відсотках) у дітей віком від 15 до 18 років, які потерпіли від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання;

3) потреби дитини з інвалідністю в забезпеченні її технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення на підставі медичних показань і протипоказань;

4) потребу дитини з інвалідністю в медичній допомозі та соціальних послугах, у тому числі додатковому харчуванні, у забезпеченні лікувальними засобами, постійному сторонньому догляді, диспансерному нагляді, побутовому обслуговуванні, протезуванні, санаторно-курортному лікуванні, придбанні спеціальних засобів пересування тощо;

5) ступінь стійкого обмеження життєдіяльності для направлення дитини-інваліда до реабілітаційних установ, що здійснюють соціальне обслуговування.

Підставою для встановлення дитині категорії «дитина з інвалідністю» є помірна та середня міра втрати здоров'я, залежність від стороннього догляду, допомоги або диспансерного нагляду і здатність до самообслуговування. Підставою для встановлення дитині категорії «дитина з інвалідністю підгрупи А» є виключно висока міра втрати здоров'я та надзвичайна (повна) залежність від постійного стороннього догляду, допомоги або диспансерного нагляду та фактична нездатність до самообслуговування. Документом, що підтверджує інвалідність, є медичний висновок про дитину з інвалідністю віком до 18 років щодо встановлення категорії «дитина з інвалідністю» або «дитина з інвалідністю підгрупи А».

Крім того, ЛКК надають батькам або законним представникам дитини: 1) довідку про потребу дитини, дитини з інвалідністю в домашньому догляді; 2) довідку про наявність у дитини тяжких форм деяких хронічних захворювань, у зв'язку з чим вона не може проживати в квартирі або в одній кімнаті з членами своєї сім'ї;

3) довідку для отримання путівки на санаторно-курортне лікування;
4) висновки, пов'язані з навчанням дитини з інвалідністю; 5) направлення на МСЕК для отримання довідки на забезпечення батьків або законних представників дитини з інвалідністю автомобілем.

МСЕК визначають: 1) ступінь обмеження життєдіяльності осіб, що звертаються для встановлення інвалідності, потребу в сторонньому нагляді, догляді або допомозі, реабілітації, реабілітаційний потенціал, групу інвалідності (I, II, III), причину і час її настання, професію, з якою пов'язане ускладнення здоров'я, а також ступінь втрати професійної працездатності (у відсотках) працівників, які одержали ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням ними трудових обов'язків;

2) потребу осіб з інвалідністю у забезпеченні їх технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення на підставі медичних показань і протипоказань, а також з урахуванням соціальних критеріїв;

3) потребу осіб з інвалідністю, потерпілих від нещасного випадку на виробництві, із стійкою втратою працездатності у медичній та соціальній допомозі, в тому числі в додатковому харчуванні, ліках, спеціальному медичному, постійному сторонньому нагляді, догляді або допомозі, побутовому обслуговуванні, протезуванні, санаторно-курортному лікуванні, придбанні спеціальних засобів пересування;

4) ступінь стійкого обмеження життєдіяльності хворих для направлення їх у стаціонарні відділення центрів соціального обслуговування;

5) причини смерті осіб з інвалідністю або особи, ступінь втрати працездатності якої визначений комісією у відсотках на підставі свідоцтва про смерть у разі, коли законодавством передбачається надання пільг членам сім'ї померлого;

6) медичні показання на право одержання особам з інвалідністю спеціального автотранспорту і протипоказання до керування ним.

Причинами інвалідності є:

1) загальне захворювання;

2) інвалідність з дитинства;

3) нещасний випадок на виробництві (трудове каліцтво чи інше ушкодження здоров'я);

4) професійне захворювання;

5) поранення, контузії, каліцтва, захворювання:

- а) одержані під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язані з

перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, що визнані такими згідно із законодавством, в районі воєнних дій на прифронтових ділянках залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Великої Вітчизняної воєн або з участю у бойових діях у мирний час;

- б) одержані під час захисту Батьківщини, виконання інших обов'язків військової служби, пов'язаних з перебуванням на фронті в інших підрозділах;

- в) одержані в районах бойових дій у період Великої Вітчизняної війни та від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння у повоєнний період, а також під час виконання робіт, пов'язаних з розмінуванням боєприпасів часів Великої Вітчизняної війни незалежно від часу їх виконання;

- г) одержані у неповнолітньому віці внаслідок воєнних дій громадянських і Великої Вітчизняної воєн та в повоєнний період;

- г) пов'язані з участю у бойових діях та перебуванням на території інших держав;

- д) одержані внаслідок політичних репресій;

- е) пов'язані з виконанням обов'язків військової служби або службових обов'язків з охорони громадського порядку, боротьбі із злочинністю та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій;

б) захворювання:

- а) отримані під час проходження військової служби чи служби в органах внутрішніх справ, державної безпеки, інших військових формувань;

- б) пов'язані з впливом радіоактивного опромінення внаслідок Чорнобильської катастрофи;

- в) одержані в період проходження військової служби і служби в органах внутрішніх справ, державній пожежній охороні, органах і підрозділах цивільного захисту, Держспецзв'язку.

І група інвалідності поділяється на дві підгрупи.

До підгрупи А І групи інвалідності належать особи з виключно високим ступенем втрати здоров'я, який спричиняє до виникнення потреби у постійному сторонньому нагляді, догляді або допомозі інших осіб і фактичну нездатність до самообслуговування.

До підгрупи Б І групи інвалідності належать особи з високим ступенем втрати здоров'я, який спричиняє значну залежність від інших осіб у виконанні життєво важливих соціально-побутових функцій і часткову нездатність до виконання окремих елементів

самообслуговування. Діючі нормативні акти недостатньо проводять диференціацію соціального забезпечення в залежності від цих підгруп.

Підставою для встановлення **II групи інвалідності** є стійкі, вираженої важкості функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або вродженою вадою, що призводять до значного обмеження життєдіяльності особи, при збереженні здатності до самообслуговування та не спричиняють потреби в постійному нагляді, догляді або допомозі.

Підставою для **встановлення III групи інвалідності** є стійкі, помірної важкості функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, наслідками травми або вродженими вадами, що призвели до помірно вираженого обмеження життєдіяльності особи, в тому числі її працездатності, але потребують соціальної допомоги і соціального захисту.

Факт інвалідності підтверджується довідкою МСЕК, що видається на руки особи інвалідністю та випискою з акта огляду комісії, що направляється органу, де особа перебуває на обліку.

4.1.3. Наявність у померлого годувальника непрацездатних членів сім'ї

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника залежить від таких юридичних фактів, як : 1)втрата годувальника та його правовий статус; 2)наявність в нього осіб, по відношенню яких він проявляв турботу; 3)перебування вказаних осіб на його утриманні. Кожен з цих юридичних фактів підлягає підтвердженню специфічними засобами. Останні два факти завжди розглядаються разом, оскільки кожна особа перевіряється з точки зору належності до відповідних членів сім'ї та утримування її з боку померлого годувальника.

Універсальний перелік непрацездатних членів сім'ї, що мають право при наявності інших умов на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, дано у ч 2 ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». До нього належать :

1) чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, передбаченого ст.26 цього Закону;

2) діти (у тому числі діти, які народилися до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років. Діти, які навчаються за денною формою

навчання в загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах (у тому числі в період між завершенням навчання в одному із зазначених навчальних закладів та вступили до іншого навчального закладу або в період між завершенням навчання за одним освітньо-кваліфікаційним рівнем та продовженням навчання за іншим за умови, що такий період не перевищує чотирьох місяців), до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, та діти-сироти – до досягнення ними 23 років, незалежно від того, навчаються вони чи ні;

3) чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один з батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років.

Указані особи є непрацездатними членами сім'ї при умові, що вони були на повному утриманні померлого годувальника або одержували від нього допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування. Діти належать до непрацездатних незалежно від того, чи перебували вони на утриманні померлого. Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію в зв'язку з втратою годувальника, якщо втратили засоби до існування.

Ст. 36 цитованого Закону уточнює, що усиновлені діти мають право на пенсію в зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми. Пасинок і падчерка мають право на таку пенсію нарівні з рідними дітьми, якщо вони не одержували аліментів від батьків. Право на дану пенсію зберігають неповнолітні діти померлого годувальника в разі їх усиновлення.

Перелік непрацездатних осіб, які мають право на страхові виплати в зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання дано у ст. 41 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Члени сім'ї, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника зазначені у ст. 30 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». У всіх цих законах бажано дати єдиний перелік непрацездатних членів сім'ї, що мають право на страхові виплати та пенсію в зв'язку з втратою годувальника відповідно до ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Належність до членів сім'ї померлого годувальника підтверджується копіями свідоцтв, що засвідчують родинні стосунки, довідкою про склад сім'ї, довідкою навчального закладу про навчання за денною формою навчання тощо.

4.1.4. Тимчасова непрацездатність

Відповідно до підпункту 1.3 Положення про експертизу тимчасової непрацездатності, затв. наказом МОЗ України від 9 квітня 2008 року № 189, **тимчасова непрацездатність** – це непрацездатність особи внаслідок захворювання, травми або з інших причин, що не залежать від факту втрати працездатності (пологи, карантин, догляд за хворим тощо), яка має тимчасовий зворотний характер під впливом лікування та реабілітаційних заходів, триває до відновлення працездатності або встановлення групи інвалідності, а в разі інших причин – до закінчення причин відсторонення від роботи. В літературі її визначають як неможливість тимчасово виконувати працівником своїх трудових обов'язків.

Страховими випадками тимчасової непрацездатності є:

- 1) тимчасова непрацездатність внаслідок захворювання або травми;
- 2) необхідність догляду за хворою дитиною;
- 3) необхідність догляду за хворим членом сім'ї;
- 4) догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною з інвалідністю віком до 18 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;
- 5) карантин, накладений органами санітарно-епідеміологічної служби;
- 6) тимчасове переведення застрахованих осіб відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу;
- 7) протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;
- 8) санаторно-курортне лікування.

Підставою для призначення допомоги по тимчасовій непрацездатності, по вагітності та пологах є виданий у встановленому порядку листок непрацездатності, а в разі роботи за сумісництвом – копія листка непрацездатності, засвідчена підписом керівника і печаткою за основним місцем роботи. Листок непрацездатності видається на підставі Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян, затв. наказом МОЗ України від 13 листопада 2001 року № 455.

4.2. Страховий і трудовий стаж та вислуга років як юридичні факти у праві соціального забезпечення

4.2.1. Страховий стаж

Відповідно до ч 1 ст. 9 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування **страховий стаж** – це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та сплачуються внески (нею, роботодавцем) на страхування, якщо інше не передбачено законодавством. Легальне визначення страхового стажу також дано у п.12 ст.1 і ч.1 ст.21 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», п.8 ст.1 і ч.1 ст.21 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», ст.1 і ч.1 ст.24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Узагальнюючи легальні визначення, можна сказати, що страховий стаж-це періоди, упродовж яких особа зобов'язана бути застрахованою в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, і за які в накопичувальному порядку вона, її роботодавець або інша особа щомісяця сплачують чи сплачували єдиний внесок у сумі не меншій ніж мінімальний страховий внесок за відповідний місяць, що дає право при настанні страхового випадку отримувати належні види соціального забезпечення із спеціально створених для цього фондів.

Умовами формування страхового стажу є :

1) **наявність статусу застрахованої особи.** Перелік застрахованих осіб дано в законах про окремі види соціального страхування (див. ст.11 і 12 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Особа, як правило, вважається застрахованою з моменту укладення трудового договору. Підстави для припинення цього статусу вказані в ст.13 цього Закону. Наявність статусу застрахованої особи підтверджується включенням її до реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування (ст. 20 ЗУ від 8 липня 2010 р. № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»), а також свідоцтвом про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування (ст.8 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування).

З цього загального правила є виключення, що стосуються зародка та новонародженого (ч.2 ст.35 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»). Тут страхування дитини є похідним від страхування матері і підтверджується медичним висновком.

В окремих випадках статусу застрахованої особи достатньо для отримання певних видів соціального забезпечення, тобто припускається, що особа має відповідний страховий стаж без перевірки тривалості сплати єдиного внеску (соціальне забезпечення при вагітності та пологах чи в разі нещасного випадку на виробництві, що спричинило втрату працездатності або по інвалідності, де інвалідність настала в період проходження строкової військової служби);

2) наявність періодів сплати єдиного внеску певної тривалості. При забезпеченні, наприклад, пенсією за віком у солідарній системі необхідний страховий стаж з 01.01.2018 р. не менше 25 років (починаючи з 1 січня 2028 року - не менше 35 років) (ч.1 ст.26 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Право на пенсію по інвалідності

особа з інвалідністю I групи має за наявності страхового стажу від 1 до 10 років залежно від його віку (н-д: до досягнення особою 25 років – 1 рік, від 35 років до 37 років включно - 5 років; а від 54 р. до 59 р. – 10 років),

а особа з інвалідністю II та III групи залежно від віку – від 1 до 14 років (н-д: до досягнення особою 23 років включно - 1 рік; від 56 років до досягнення особою 59 років включно - 14 років) (ч.1 ст.32 даного Закону).

Розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності залежить від наявного страхового стажу і становить:

50 % середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж до 3-х років;

60 % середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж від 3-х до 5-ти років;

70 % середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж від 5-ти до 8-ми років;

100 % середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж понад 8-м років;

100 % середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; одному з батьків або особі, що їх замінює та доглядає хвору дитину віком до 14 років, яка потерпіла від

Чорнобильської катастрофи; ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність ЗУ "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"; особам, віднесеним до жертв нацистських переслідувань відповідно до ЗУ "Про жертви нацистських переслідувань"; донорам, які мають право на пільгу, передбачену статтею 10 ЗУ "Про донорство крові та її компонентів" (ч.1 ст.24 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»).

3) сплата єдиного внеску в сумі не нижчій ніж установлений законом. Мінімальний страховий внесок – сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід), та підлягає сплаті щомісяця. У страховий стаж, що обчислюється місяцями, зараховуються лише ті місяці, за які були сплачені суми не нижче мінімального страхового внеску. Якщо єдиний внесок сплачено в меншому розмірі, то його можна доплатити або страховий стаж за цей час буде обчислений за спеціальною формулою.

До ознак, що характеризують страховий стаж, не відноситься безпосереднє чи опосередковане страхування, тобто хто платить єдиний внесок (застрахована особа, роботодавець чи будь-яка інша особа), оскільки з фінансової сторони однаково хто платить, основне, щоб єдиний внесок регулярно сплачувався.

У науковій літературі (Кисельова О.І.; Сташків Б.В.) вказано на такі відмінні риси страхового стажу по відношенню до трудового стажу:

- 1) є періодом сплати страхових внесків;
- 2) наявність трудових відносин не обов'язкова (працівник може працювати за цивільно-правовим договором чи сплачувати внески в добровільному порядку);
- 3) вид роботи не має значення (головне, щоб єдиний соціальний внесок був не менше мінімального);
- 4) визначається за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- 5) обраховується в місяцях;
- 6) можливе самостійне доповнення страхового стажу шляхом доплати до мінімального страхового внеску, якщо роботодавець відраховує менше мінімального внеску;
- 7) страховий стаж можна характеризувати лише за кількісними показниками (період страхування та розмір єдиного внеску).

Інститут страхового стажу належить до права соціального забезпечення і в його рамках досліджується.

4.2.2. Трудовий стаж

Крім страхового стажу, у праві соціального забезпечення застосовується ще добре відома юристам категорія «трудоного стажу». **Трудовий стаж** – це сумарна тривалість роботи в якості робітника чи службовця або інша суспільно корисна діяльність, якщо її включення до трудового стажу передбачена чинним законодавством. Тривалість перерви в трудовій діяльності, причини звільнення та характер роботи в даному випадку не мають значення.

Відповідно до ч.4 ст.24 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» періоди трудової діяльності та інші періоди, що враховувалися до стажу роботи для призначення пенсії до набрання чинності цим Законом, зараховуються до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше, крім випадків, передбачених цим Законом.

До 1 січня 2004 року до загального трудового стажу, який давав право на трудову пенсію, включили види трудової діяльності, передбачені ст.56 Закону України «Про пенсійне забезпечення». За змістом трудовий стаж набагато ширший ніж страховий стаж.

У загальному трудовому стажі виділяють безперервний і спеціальний трудовий стаж. **Безперервний стаж** працівників – тривалість безперервної роботи на одному підприємстві, в установі, організації чи на інших підприємствах у випадках, установлених чинним законодавством. У ринкових відносинах він втратив юридичне значення. Безперервний стаж може мати значення на локальному рівні при недержавному соціальному забезпеченні на відповідному підприємстві з урахуванням стажу роботи на ньому того чи іншого працівника.

Спеціальний трудовий стаж – це сумарна тривалість трудової чи іншої суспільно-корисної діяльності, виокремлена із загального стажу за її змістом або за умовами праці, в тому числі і кліматичними. Види спеціального трудового стажу передбачені ст. 13 і 14 Закону України «Про пенсійне забезпечення».

У науковій літературі (Кисельова О.І.; Сташків Б.В.) наводять такі відмінності трудового стажу від страхового стажу:

- 1) це періоди саме трудової діяльності працівника;
- 2) працівник обов'язково вступає в трудові відносини з роботодавцем;

3) вид роботи має значення для характеристики трудової діяльності та відповідного стажу (загальний, спеціальний, пільговий);

4) обраховується на підставі даних трудової книжки, а при її відсутності - на підставі довідок, виписок із наказів, особових рахунків й відомостей на видачу заробітної плати, архівних довідок, посвідчень, характеристик, письмових трудових договорів і угод;

5) обраховується роками, місяцями і днями (в основному роками);

6) доопрацювання (доповнення трудового стажу не допускається).

На противагу страховому стажу трудовий стаж ще характеризується якісними властивостями (виконання будь-якої роботи, роботою за конкретною спеціальністю, на певній посаді, в певних умовах і кліматичних регіонах чи діяльністю, в якій зацікавлена держава).

Основним документом, що підтверджує стаж роботи є трудова книжка. Порядок її ведення передбачено Інструкцією про порядок ведення трудових книжок працівників, затв. спільним наказом Мінпраці України, Мінюсту України та Мінсоцзахисту населення України від 29 липня 1993 року № 58. Зразок бланків чинних сьогодні трудових книжок та вкладишів до них були затв. постановою КМУ від 27 квітня 1993 року № 301 «Про трудові книжки працівників».

Трудові книжки мають свою історію. У Франції з метою боротьби з бродяжництвом з 1749 року при прийнятті на роботу вимагалось пред'явити документ від попереднього наймача. З 1781 року замість одноразових документів були введені трудові книжки, які перестали бути обов'язковими в 1890 році, але проіснували в Франції до 1908 року включно. У Данії трудові книжки були введені в 1832 році, а в Німеччині - у 1892 році, а в 1935-1945 роках були обов'язкові для всіх. В Італії трудові книжки існували з 1935 по 1997 роки. В Словенії трудові книжки використовували в 1990-2009 роках, а пізніше були замінені базою даних пенсійного фонду.

Після жовтневого (1917 року) перевороту на територіях, куди входили землі України, в окремих місцевостях були введені трудові книжки. У 1923 році трудові книжки були скасовані і їм на заміну знову ввели посвідчення особи. 21 вересня 1926 року постановою РНК СРСР були введені трудові списки. З 15 січня 1939 року в СРСР знову були введені трудові книжки єдиного зразка для робітників і службовців усіх державних і кооперативних підприємств і установ. 6 вересня 1973 року в СРСР був введений новий зразок трудової книжки. В Україні в 1993 році був введений український зразок трудової книжки. В останній час неодноразово висловлювалась ідея про відмову від трудових книжок, оскільки всі необхідні дані знаходяться у системі даних ПФУ.

За відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній трудовий стаж встановлюється на підставі інших документів, виданих за місцями роботи, служби, навчання, а також архівними установами. У разі, коли документи про трудовий стаж не збереглися, підтвердження трудового стажу здійснюється органами Пенсійного фонду України на підставі показань свідків. Нормативним актом,

яким користуються в цих ситуаціях, є Порядок підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затв. постановою КМУ від 12 серпня 1993 року № 637.

4.2.3. Вислуга років

Під нею розуміють особливий вид спеціального стажу окремих категорій працівників, який передбачає пільгове пенсійне забезпечення в зв'язку з втратою професійної працездатності й виходом на пенсію до настання віку, який дає право на пенсію за віком.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсія за вислугу років має призначатися згідно з окремим законодавчим актом через професійні та корпоративні фонди, але такий закон в Україні не прийнятий. Сьогодні порядок обчислення спеціального стажу та умов, за яких визначається право на пенсію за вислугу років здійснюється відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення», а страховий стаж, залежно від якого визначається розмір пенсії, обчислюється відповідно до норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Вислуга років розцінюється як додаткові права (пільги), що застосовуються до конкретного і обмеженого кола осіб. Це:

- 1) військовослужбовці, працівники органів внутрішніх справ;
- 2) працівники цивільної авіації та льотно-випробувального складу;
- 3) державні службовці, судді, працівники прокуратури і митних органів;
- 4) окремі категорії працівників та спеціалістів інших галузей народного господарства.

Перелік державних органів, сфера народного господарства, професій і посад служби чи праця на яких дає право на пенсію за вислугу років, а також тривалість вислуги років і правила її нарахування встановлюється законодавством для кожної окремої категорії працівників.

Наявність пенсій за вислугу років пояснюється специфікою відповідної роботи, професії чи посади, які пов'язані з підвищеними фізичними і емоційними навантаженнями і тривале перебування на яких призводить до інтенсивного зношення людського організму, внаслідок чого працівник свою професійну працездатність втрачає до настання віку, необхідного для призначення пенсії за віком.

Вважається, що подальше використання працівника на такій роботі є недоцільним або неможливим і тому виникає потреба в звільненні даного працівника з цієї роботи з компенсацією йому втраченого заробітку, *тобто пенсії за вислугу років вважаються пільговими*.

Для пенсійного забезпечення за вислугу років юридичне значення надається насамперед видам і тривалості спеціального стажу роботи (служби). Тут юридичним фактом виступає наявність установленної законом тривалості вислуги років.

У даний час вислуга років не відноситься до страхового стажу, а є одним із видів трудового стажу, що існує незалежно від страхового стажу. Така ситуація залишиться і в майбутньому, оскільки в страховому стажі відсутні якісні характеристики трудового стажу, до якого належить спеціальний стаж.

4.3. Складні життєві обставини як юридичні факти в праві соціального забезпечення

ЗУ «Про соціальні послуги» визначає **складні життєві обставини** як *обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самотійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті (ст.1).*

Соціальне становище людини – це її місце в суспільстві, яке займає вона відповідно до віку, статі, походження, професії, сімейного стану, наявних доходів тощо. Право соціального забезпечення займається людьми, які знаходяться на соціальному дні. До останніх належать люмпени (жебраки, бомжі, волоцюги) та маргінали (особи, що втратили колишні соціальні з'язки і не пристосувалися до нових умов життя (представники національних меншин, мігранти, вихідці із села) або особи, які не визнають загальноприйнятих норм і правил поведінки). Соціальне становище людини є приводом для виникнення обставин, що є підставою для надання соціального забезпечення.

Життєва звичка – особлива форма поведінки людини, яка виявляється у схильності до повторення однотипних дій у подібних ситуаціях. Звички бувають корисними і шкідливими. Найбільш шкідливими звичками є наркоманія, алкоголізм, куріння.

Спосіб життя включає в себе індивідуальні форми поведінки людини, активність і реалізацію нею своїх можливостей у праці, повсякденному житті і культурних звичках, властивих тому або іншому соціально-економічному укладу. Основними формами конкретизації способу життя є категорії «рівень життя», «якість

життя», «стиль життя», «стандарт життя». Спосіб життя окремих людей поділяється на здоровий і нездоровий. Останній пов'язаний з дискомфортом, накопиченням негативних емоцій і факторів, які рано чи пізно бумерангом відіб'ються на нервово-психологічному статусі як ознака початку будь-яких симптомів захворювання організму. Різноманітні захворювання і призводять до обставин, які є складовою складних життєвих обставин.

В одному з проектів нової редакції Закону України «Про соціальні послуги» у ст.7 зазначається, що знаходження особи чи сім'ї в складних життєвих обставинах може бути визнано з наступних підстав :

- малозабезпеченість;
- сирітство;
- відсутність постійного місця проживання;
- безробіття;
- інвалідність;
- відсутність можливості до самообслуговування;
- насильство в сім'ї, жорстке поводження з дітьми;
- втрата сімейних зв'язків під час перебування в місцях позбавлення волі;
- народження одночасно трьох і більше дітей;
- наявність в сім'ї дитини з особливостями психіко-фізіологічного розвитку, у тому числі дитини з інвалідністю;
- специфічні форми поведінки, що призводять до залежності та підвищеного ризику захворювання інфекційними та соціально небезпечними захворюваннями;
- невиліковні хвороби;
- хвороби, що потребують тривалого лікування;
- нанесення шкоди в результаті пожежі чи іншого стихійного лиха, техногенної катастрофи, бойових дій, актів тероризму;
- психофізичного насильства, торгівлі людьми, протиправних дій інших осіб;
- наявність інших обставин, внаслідок яких особа чи сім'я не можуть подолати самотійно.

На базі цих статей можна зробити перелік складних життєвих обставин і дати в загальних рисах їх визначення уже як юридичних фактів.

Розглянемо найбільш поширені обставини, що відносяться до складних життєвих обставин як юридичні факти.

4.3.1. Безробіття

Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування. **Безробітний** – особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи. Безробітним є особа, що зареєструвалася в центрі зайнятості як безробітна і готова та здатна приступити до роботи (ст. 1 Закону України від 5 липня 2012 року № 5067-17 «Про зайнятість населення»). Такі особи мають право на види соціального забезпечення, що передбачені ст. 7 ЗУ від 2 березня 2000 року № 1533-III «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

Поняття «безробіття» це подія, через яку:

1) застраховані особи втратили заробітну плату (грошове забезпечення) або інші передбачені законодавством України доходи внаслідок втрати роботи з незалежних від них обставин та зареєстровані в установленому порядку як безробітні, готові та здатні приступити до підходящої роботи і дійсно шукають роботу;

2) застраховані особи опинилися в стані часткового безробіття (п.8 ст.1). Процедура встановлення і фіксації статусу безробітного передбачена Порядком реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, затв. постановою КМУ від 20 березня 2013 року № 198 та ст.43-49 Закону України «Про зайнятість». Статус безробітного підтверджується наказом центру зайнятості (п.6 Порядку).

4.3.2. Бездомність

Бездомність – соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання. **Бездомна особа** – це особа, яка перебуває в соціальному становищі бездомності. **Безпритульна особа** – повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під’їздах будинків, на горищах, об’єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, не призначених та не придатних для проживання, у тому числі жилих приміщеннях, що перебувають в аварійному стані. **Безпритульні діти** – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім’ю або дитячі заклади, де вони виховувалися і не мають певного місця проживання (ст.2 Закону України від 2 червня 2005 року № 2623-IV

«Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»).

Бездомність завжди характеризується двома взаємопов'язаними рисами:

1) відсутність придатного для щоденного проживання житла (власного, орендованого);

2) ведення специфічного способу життя.

Бездомність не підлягає спеціальній фіксації і встановлюється зі слів особи в кожному випадку при наданні соціальних послуг такій категорії осіб.

4.3.3. Сирітство

Сирітство – соціальне явище, зумовлене наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, котрі залишились без піклування батьків внаслідок позбавлення останніх батьківських прав або визнання їх у встановленому порядку недієздатними.

Дитина-сирота – дитина, в якій померли чи загинули батьки. Діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які залишились без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібрання у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, та безпритульні діти (ст.1 Закону України від 26 квітня 2001 року № 2402-III «Про охорону дитинства», ст.1 Закону України від 13 січня 2005 року «2342-15 «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст.2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»). Перші називаються біологічними сиротами, а другі – соціальними сиротами.

Статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, - визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке

підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування. Указаний комплект документів відповідна служба в справах дітей зобов'язана підготувати протягом двох місяців. Питання надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, регулюється Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затв. постановою КМУ від 24 вересня 2008 року № 866 (див. п.2).

4.3.4. Домашнє насильство

Домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (ст.1 ЗУ від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію насильству»).

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб:

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;
- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;
- 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;
- 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Основними засадами запобігання та протидії домашньому насильству (ст.4) є:

Діяльність, спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, ґрунтується на таких засадах:

1) гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;

2) належна увага до кожного факту домашнього насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) врахування непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

4) визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства;

5) повага та неупереджене і небайдуже ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

6) конфіденційність інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства;

7) добровільність отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;

8) врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;

9) ефективна взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами.

4.3.5. Малозабезпеченість

Малозабезпеченість (бідність, нужденність) – це неспроможність особи чи сім'ї з огляду на об'єктивні чинники забезпечити середньомісячний сукупний дохід на рівні прожиткового мінімуму.

У ст.1 Закону України від 1 червня 2000 року № 1768-III «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»

малозабезпечена сім'я визначена як сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї. Малозабезпеченість є юридичним фактом, що входить до фактичного складу багатьох соціальних допомог, що надаються за рахунок бюджетних коштів. Одночасно малозабезпеченість виступає характерною ознакою принципу адресності надання окремих видів соціального забезпечення.

При наданні державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям малозабезпеченість як юридичний факт включає в себе:

- 1) причину малозабезпеченості (обов'язково повинна бути поважною чи незалежною від особи);
 - 2) склад сім'ї;
 - 3) відповідний розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї;
 - 4) при певних обставинах обстеження матеріально-побутових умов сім'ї;
 - 5) рівень забезпечення прожиткового мінімуму.
- Малозабезпеченість установлюється тим органом, що призначає державну соціальну допомогу.

4.3.6.Перебування в стані жертви торгівлі людьми

Торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином. Особа, яка постраждала від торгівлі людьми, - будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього Закону. Процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, - комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми (ст.1 Закону України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI «Про протидію торгівлі людьми»).

Процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми визначається Порядком встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, затв. постановою КМУ від 23

травня 2012 року № 417. Наказом Мінсоцполітики України від 18 червня 2012 року № 366 затверджені форми документів, необхідних для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

4.3.7. Ухилення від виконання обов'язків по вихованню дитини

Ухилення від виконання обов'язків по вихованню дитини має місце, коли батьки не піклуються про фізичний і здоровий розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема : 1) не забезпечують необхідного харчування або медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складова виховання; 2) не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; 3) не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; 4) не сприяють засвоєнню нею загально визнаних норм моралі; 5) не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; 6) не створюють умов для отримання нею освіти (див. п.16 постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 30 березня 2007 року). Ці обставини є підставою для відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (ст.170 Сімейного кодексу України) або позбавлення батьківських прав (ст.164 СКУ). Указані обставини виявляють служби у справах дітей, готують матеріали до суду, а після позитивного судового рішення займаються соціальною роботою з такими дітьми.

4.3.8. Наявність у сім'ї дітей з обмеженими фізичними можливостями (особливими потребами).

Наявність у сім'ї дітей з обмеженими фізичними можливостями (особливими потребами) включає в себе всі категорії фізичних, психічних та психологічних порушень у розвитку дитини. У більшості випадків ці порушення пов'язують з інвалідністю та встановленням лікувально-консультативними комісіями категорії «дитина-інвалід». Для дітей із цим статусом передбачені багаточисельні пільги та соціальне обслуговування у спеціалізованих соціальних закладах.

У сім'ях також бувають діти, які не є дитиною з інвалідністю, але мають проблеми зі здоров'ям, що обмежують їх можливості у соціальному середовищі. Нормативні акти такі категорії дітей в основному залишають поза своєю увагою. Для таких дітей також

необхідно передбачати систему надання соціальних послуг через існуючі структури соціальних служб.

У нормативних актах можна знайти ще багато складних життєвих обставин, що є підставою для надання певних видів соціального забезпечення. Без наявності таких юридичних фактів соціальні послуги не надаються.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення непрацездатності.
2. Які юридичні факти моделюються на базі соціального ризику непрацездатності?
3. Охарактеризуйте старість (пенсійний вік) як юридичний факт.
4. Назвіть основні групи інвалідності.
5. Хто встановлює інвалідність і якими документами вона підтверджується?
6. Хто відноситься до непрацездатних членів сім'ї померлого годувальника?
7. Перерахуйте види тимчасової непрацездатності.
8. У чому полягає відмінність між страховим і трудовим стажем?
9. Вислуга років як юридичний факт.
10. Дайте визначення складних життєвих обставин.
11. Які обставини відносяться до складних життєвих обставин?
12. Охарактеризуйте безробіття як юридичний факт.
13. Якими юридичними ознаками можна охарактеризувати бездомність?
14. Які складні життєві обставини можуть виникнути в сім'ї?

Теми рефератів

1. Класифікація і загальна характеристика підстав соціального забезпечення.
2. Страховий стаж як юридичний факт права соціального забезпечення.
3. Непрацездатність як підстава виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин.
4. Малозабезпеченість як юридичний факт права соціального забезпечення.
5. Складні життєві обставини як підстава соціального забезпечення.

Джерела:

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV.

2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV.
3. Про соціальні послуги. Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV.
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття. Закон України від 2 березня 2000 року № 1533-III.
5. Про запобігання та протидію насильству. Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII.
6. Про пенсійне забезпечення. Закон України від 05 листопада 1991 року № 1788-XII.
7. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закон України від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР.
8. Вишневецька С.В. Григолінський С.О. Страховий стаж як категорія трудового права і права соціального забезпечення / С.В. Вишневецька, С.О. Григолінський // Юридичний вісник.- 2014. - № 3 (32).- С.366-374.
9. Денисюк М. Щодо питання про законодавче поняття безробіття / М. Денисюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Випуск 59 – С 250-257.
10. Інвалідність та суспільство : навчально-методичний посібник. За заг. ред. Байди Л.Ю., Красюкової – Єннс О.В. / Кол.авт : Байда Л.Ю., Красикова-Єннс О.В., Буров С.Ю., Азін В.О., Рибальський Я.В., Найда Ю.М. – К., 2012.- 216 с.
11. Кисельова О.І. Щодо співвідношення понять «трудовий» та «страховий» стаж / О.І. Кисельова // Захист прав людини-європейський вимір України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції; м. Севастополь, 6-9 червня 2013 р. – Севастополь 2013.- С 270-277.
12. Кучма О.Л. Страховий стаж як категорія трудового права і права соціального забезпечення України : автореф. дис. ... канд.юрид.наук : 12.00.05/ О.Л. Кучма.- К., 2011.- 19с.
13. Нискогуз Н.Б. Щодо питання про виникнення матеріальних правовідносин пенсійного забезпечення за віком / Н.Б. Нискогуз // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (ч.1). С.366-374.
14. Сокол М.В. Малозабезпеченість як один із юридичних фактів виникнення відносин по соціальній допомозі /М.В.Сокол// Юрист України.-2013.-№ 2(23).- С 115-118.

15. Сташків Б.І. Юридичні факти в праві соціального забезпечення. Монографія. – Чернігів, 2008.- 260 с.
16. Ширант А.А. Юридичні факти та цілі регулювання в соціальному забезпеченні/ А.А. Ширант// Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення. Зб. наук. праць. Матеріали І міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квітня 2013 р.). – К.: Ніка- Центр, 2013. – С. 662-666.